

Підсекція 3. Матеріальна спадщина

УДК 908(477.43-21)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-414-9-74>

Левінзон Є. Ю.

ORCID: 0000-0003-4356-0430

молодший науковий співробітник

Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник

м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна

НОВЕ ЄВРЕЙСЬКЕ КЛАДОВИЩЕ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО: КОРОТКА РОЗВІДКА

Ключові слова: некрополістика, юдаїка, Поділля, мацева.

Інтерес вітчизняних дослідників до вивчення проблем юдаїки, і зокрема єврейських кладовищ, в останні десятиріччя стрімко зростає. Некрополі – найпоширеніші, а подекуди і єдині зразки культури єврейського народу, збережені в регіонах їхнього проживання по всій Європі, і зокрема Україні.

Своєю чергою етноісторичний регіон Поділля був місцем компактного проживання євреїв від середніх віків і до трагедії Шоа. Кам'янець-Подільський був протягом майже 500 років адміністративним, політичним і культурним центром частини цього регіону. Проте лише наприкінці XVIII ст. (після поділів Речі Посполитої та приєднання Кам'янця до Російської імперії) юдеям дозволили селитися в місті. Це посприяло стрімкому зростанню частки єврейського населення, зокрема за рахунок переселення останніх з околиць міста, а також із різних куточків Подільської губернії.

У місті на сьогодні збереглося три єврейські кладовища: Карвасари старе (1-ша пол. XVIII – 1-ша пол. XIX ст.) (описане в попередній роботі автора [1]), Карвасари нове (1-ша пол. XX ст.) (зруйноване, але не забудоване) та власне Кам'янець-Подільське нове, яке і стало предметом цього дослідження.

Закладення нового некрополя стало актуальним після закриття попереднього кладовища в передмісті Карвасари в середині XIX ст. Плани побудови нового єврейського цвинтаря почали розглядатися щонайменше в 1838–1839 рр., про що свідчать архівні джерела [2]. Нове єврейське кладовище розмістили в передмісті Біланівка,

неподалік двох більш давніх міських православного і католицького некрополів.

Найдавніша із зафіксованих автором мацев датується 1843 р., останнє поховання було здійснене у 2016 р. (хоча офіційно кладовище було закрите ще наприкінці 1970-х рр.), загалом збереглося бл. тисячі надгробків (точний підрахунок зараз, на жаль, неможливий).

Що виділяє цей некрополь серед сотень інших єврейських цвинтарів Поділля? Передусім те, що до сьогодні на цьому кладовищі можна виявити ознаки майже усіх характерних для цього типу об'єктів елементів єврейського життя.

Стара частина цвинтаря оточена кам'яним муром, головний вхід (не зберігся) був обрамлений парою тесаних колон. Поруч був розташований одноповерховий мурований будинок Хевра Кадіша (поховального товариства) на декілька кімнат. Його руїни стояли ще в 1990-ті рр., а зараз можна побачити лише фундаменти, до цього ж часу існувала також криниця.

Кладовище розподіляється на чотири великі сектори (відповідно до його поступового розширення): сектор 1840–1860-х рр., сектор 1870-х – поч. ХХ ст., сектор 1920–1940-х рр. (включно з братськими могилами 1942 р.), сектор 1945–1970-х рр. Привертають увагу декілька цікавих фактів. Перші два сектори (що разом утворюють стару частину кладовища, суцільно зарослу лісом і чагарниками) чітко розмежовані на жіночі й чоловічі половини. Епітафії в найдавнішому секторі орієнтовані на схід, а вже пізніше – на захід. Також у старій частині некрополя було виявлено залишки цілком зруйнованого огеля, на жаль, невідомого рабина.

Цвинтар серйозно постраждав у роки німецької окупації, під час якої плитами вимощували тротуари. У післявоєнний час уже радянська влада також використовувала їх для будівництва. Найбільших втрат зазнав сектор 2-ї пол. ХІХ – поч. ХХ ст., натомість найдавніший сектор зберігся майже повністю. Саме тут, до речі, можна побачити чимало мацев, декорованих різьбленням у наївних мотивах. Зустрічаються зображення підсвічників, квітів, атрибутів когенів та левітів (руки, глеки, тарілки тощо), а також різноманітних тварин: левів, оленів, птахів. Серед важливих місцевих постатей слід згадати, наприклад, поховане тут подружжя Лазаря і Голди Варгафтігів, які почали виготовляти перші листівки з видами міста в 1890-х рр. [3, с. 86].

Це кладовище є важливою пам'яткою історії та культури Кам'янця-Подільського, воно заслуговує на подальше вивчення, збереження і популяризацію. Робота над його дослідженням буде продовжена в майбутніх більш ґрунтовних публікаціях.

Література:

1. Левінзон Є. Іудейський некрополь на Підзамчі другої половини XVIII–XIX ст. // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. Т. 3. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2020. С. 72–91.

2. ДАХмО. Ф. 132. Оп. 1. Спр. 3. Об отводе земли на городских землях г. Каменца под еврейское кладбище. 1838–1839. 17 арк.

3. Копилов С., Паур І. У пошуках першої поштівки з видами Кам'янець-Подільського (друга половина 1890-х рр.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. 2019. № 29. С. 78–87.

УДК 94(411.16):(477.84-21):726.8

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-414-9-75>

Федорів Т. І.

*головний спеціаліст відділу туризму та охорони культурної спадщини
Управління економіки та залучення інвестицій Збараської міської ради
м. Збараж, Тернопільська область, Україна*

ВІРШОВАНІ ЕПІТАФІЇ ТА АКРОВІРШІ НА “НОВОМУ” ЄВРЕЙСЬКОМУ КЛАДОВИЩІ У ЗБАРАЖІ

Ключові слова: епітафія, акровірш, акростих, кладовище, Збараж.

“Новий” єврейський цвинтар у Збаражі – ключова пам’ятка єврейської спадщини міста, займає площу 1,5 га і розташований на вулиці М. Грушевського. На території кладовища збереглося понад 170 поховань зі збереженими надгробками – мацевами.

У 2015 році з ініціативи та за активної участі збараського міського голови Романа Полікровського були проведені роботи з благоустрою єврейського цвинтаря міста. Восени 2018 року Неприбутковим товариством зі збереження і захисту єврейських кладовищ у Європі – ESJF та за сприяння Федеративної Республіки Німеччини в пам’ять про загиблу в роки Шоа єврейську громаду міста Збаража було встановлено нову огорожу єврейського кладовища. У березні 2019 року цвинтар було наново освячено за участі рабина з Великої Британії Ісаака Шапіро.

На усіх віцілілих надгробках на “новому” єврейському кладовищі у Збаражі збереглися намогильні написи – епітафії. Усі вони написані